

TRƯỜNG ĐẠI HỌC VĂN HÓA HÀ NỘI
KHOA DI SẢN VĂN HÓA

-----***-----

KHÓA LUẬN TỐT NGHIỆP

LỄ HỘI ĐỀN QUẢ SƠN
(XÃ BỒI SƠN, HUYỆN ĐÔ LƯƠNG, TỈNH NGHỆ AN)

Giáo viên hướng dẫn : Ths. Nguyễn Anh Thư

Sinh viên thực hiện : Vũ Thị Tâm

Lớp :

HÀ NỘI - 2015

LỜI CẢM ƠN

Trong quá trình làm khóa luận, ngoài sự cố gắng của bản thân, em đã nhận được sự giúp đỡ của Ban quản lý di tích, Ban tổ chức lễ hội đền Quả Sơn, đặc biệt là sự hướng dẫn nhiệt tình của Ths. Nguyễn Anh Thư. Qua đây cho phép em gửi lời cảm ơn tới Ths. Nguyễn Anh Thư, Ban quản lý di tích, Ban tổ chức lễ hội đền Quả Sơn sâu sắc đã hướng dẫn và tạo điều kiện tốt nhất cho em hoàn thành bài khóa luận này.

Mặc dù có nhiều cố gắng nhưng do thời gian có hạn, vốn hiểu biết hạn chế, bài khóa luận không tránh khỏi những thiếu sót. Em mong nhận được sự góp ý của các thầy cô giáo và các bạn để khóa luận hoàn thiện hơn.

Em xin chân thành cảm ơn!

Hà Nội ngày 06 tháng 05 năm 2015

Sinh viên thực hiện

Vũ Thị Tâm

MỤC LỤC

MỞ ĐẦU	6
Chương 1: XÃ BỒI SƠN VÀ ĐỀN QUẢ SƠN	11
1.1. Tổng quan về xã Bồi Sơn	11
1.1.1. Vị trí địa lý và đặc điểm tự nhiên.....	11
1.1.2. Đời sống dân cư	13
1.1.3. Truyền thống lịch sử - văn hóa	16
1.2. Đền Quả Sơn	19
1.2.1. Lịch sử hình thành và quá trình tồn tại của đền Quả Sơn.....	19
1.2.2. Nhân vật được phụng thờ ở đền Quả Sơn	21
1.2.3. Đền Quả Sơn trong hệ thống các di tích thờ Uy Minh Vương Lý Nhật Quang ở Nghệ An.....	23
1.2.4. Nghệ thuật kiến trúc – điêu khắc đền Quả Sơn	26
1.2.5. Hệ thống di vật trong đền	29
Chương 2: LỄ HỘI ĐỀN QUẢ SƠN	33
2.1. Lịch sử lễ hội đền Quả Sơn	33
2.1.1. Thời gian và lịch lễ hội.....	33
2.1.2. Các lễ thờ tự tại đền Quả Sơn.....	35
2.2. Nhân vật được tưởng niệm trong lễ hội	36
2.3. Chuẩn bị lễ hội	41
2.3.1. Chuẩn bị về con người.....	42
2.3.2. Chuẩn bị về địa điểm.....	43
2.3.3. Chuẩn bị đồ tế tự và trang trí cảnh đền	44
2.3.4. Các công tác chuẩn bị khác	45
2.4. Diễn trình lễ hội	45
2.4.1. Phần lễ.....	46
2.4.2. Phần hội	60
2.5. Nhận xét lễ hội đền Quả Sơn	66

Chương 3: ĐỊNH HƯỚNG BẢO TỒN VÀ PHÁT HUY LỄ HỘI ĐỀN QUẢ SƠN TRONG GIAI ĐOẠN HIỆN NAY.....	68
3.1. Giá trị của lễ hội đền Quả Sơn.....	68
3.1.1. Giá trị cố kết cộng đồng	69
3.1.2. Giá trị hướng về cội nguồn dân tộc.....	70
3.1.2. Giá trị cân bằng đời sống tâm linh.....	71
3.1.3. Giá trị sáng tạo và hưởng thụ văn hóa.....	73
3.1.4. Giá trị bảo lưu, bảo tồn văn hóa làng xã	74
3.2. Thực trạng lễ hội đền Quả Sơn.....	76
3.3. Nhận diện sự biến đổi trong lễ hội đền Quả Sơn	80
3.4. Một số giải pháp bảo tồn và phát huy các giá trị của lễ hội đền Quả Sơn trong giai đoạn hiện nay	84
KẾT LUẬN.....	92
TÀI LIỆU THAM KHẢO.....	94
PHỤ LỤC.....	97

MỞ ĐẦU

1. Lý do chọn đề tài

1.1. Từ xưa đến nay, người dân xứ Nghệ (vùng Nghệ An – Hà Tĩnh nói chung) vẫn thường truyền tụng câu ca ca ngợi bốn ngôi đền có quy mô lớn và nổi tiếng linh thiêng của xứ Nghệ:

“Nhất Cờn, nhì Quả, tam Bạch Mã, tứ Chiêu Trưng”

Đền Quả Sơn trước đây thuộc địa phận xã Bạch Đường, tổng Bạch Ngọc, huyện Nam Đường, trấn Nghệ An, nay thuộc xã Bồi Sơn, huyện Đô Lương, tỉnh Nghệ An. Đền Quả Sơn không chỉ nổi tiếng bởi giá trị nghệ thuật kiến trúc, quy mô to lớn và linh thiêng mà còn bởi nơi đây là nơi thờ Uy Minh Vương Lý Nhật Quang – vị tri châu Nghệ An, người có nhiều công lao xây dựng quê hương xứ Nghệ và mở mang, bảo vệ bờ cõi cho quốc gia Đại Việt dưới triều nhà Lý.

Để tưởng nhớ công lao to lớn đối với sự nghiệp dựng nước, giữ nước của Uy Minh Vương Lý Nhật Quang, người dân xứ Nghệ đã lập nhiều đền đài, miếu mạo để thờ tự và suốt đời ghi nhớ công ơn của ông. Từ đó, vào các ngày 17 đến 20 tháng giêng (âm lịch), nhân dân xã Bồi Sơn tổ chức lễ hội tại đền Quả Sơn, mang ý nghĩa tôn vinh Lý Nhật Quang và rước di tượng của Ngài đi tạ ơn Bà Bụt - người đã có công giúp ông trong quá trình làm tri châu xứ Nghệ. Thời gian gần đây, cứ ba năm hai kì, nhân dân Bạch Ngọc – Bồi Sơn lại tổ chức lễ hội đền Quả Sơn hết sức linh đình và trọng thể.

1.2. Lễ hội là một loại hình di sản văn hóa phi vật thể, là sản phẩm tinh thần có giá trị lịch sử, văn hoá, khoa học được lưu giữ chủ yếu trong đời sống văn hóa của cộng đồng.

Lễ hội truyền thống có vai trò to lớn, không thể tách rời trong đời sống của cộng đồng dân cư. Trong giai đoạn hiện nay, cùng với sự thay đổi nhiều mặt của đất nước, lễ hội truyền thống Việt Nam đang có sự biến đổi to lớn, toàn diện cả về nội dung và hình thức biểu hiện. Việc bảo tồn và phát huy lễ hội đền Quả

Son được đặt ra trong đời sống hiện nay trong bối cảnh đô thị hóa và quá trình hội nhập quốc tế diễn ra mạnh mẽ cùng với đó là các loại hình văn hóa mới du nhập xuất hiện trên tất cả các lĩnh vực của đời sống sẽ là một vấn đề bức thiết. Việc bảo tồn lễ hội truyền thống trong đời sống hiện nay cũng là một nội dung quan trọng nằm trong “Chương trình mục tiêu quốc gia” của Chính phủ.

Là sinh viên chuyên ngành Di sản văn hóa, tôi tha thiết được vận dụng các kiến thức chuyên ngành vào thực tế. Với những nghiên cứu bước đầu của mình, tôi muốn cung cấp thêm những tư liệu giúp cho những người quản lí, những nhà nghiên cứu văn hóa trong việc bảo tồn, khai thác, phát huy các giá trị của lễ hội đền Quả Sơn trong bối cảnh hiện nay. Đây cũng là lý do khiến tôi quyết định chọn đề tài “*Lễ hội đền Quả Sơn (xã Bồi Sơn, huyện Đô Lương, tỉnh Nghệ An)*” làm đối tượng nghiên cứu của khóa luận tốt nghiệp đại học.

2. Lịch sử nghiên cứu

Đền Quả Sơn là ngôi đền lớn của xứ Nghệ, có từ hàng trăm năm trước. Trải qua sự biến thiên của thời gian, đền vẫn luôn được bảo tồn, được tôn tạo và nâng cấp. Nghiên cứu về đền Quả Sơn cũng chính là nghiên cứu, tìm hiểu về nhân vật lịch sử Lý Nhật Quang bởi Ngài là hiện thân của ngôi đền. Khi người ta nói đến đền Quả Sơn là nói đến Ngài, hay khi nói về Ngài cũng chính là nói về đền Quả Sơn đầy linh thiêng dưới uy thần của Ngài. Tuy nhiên, nguồn tư liệu sử viết về đền này, cho đến hiện nay thì không nhiều, do những nguyên nhân khác nhau dẫn đến thất thoát và khuyết mòn về tư liệu.

Về đền Quả Sơn và nhân vật Uy Minh Vương Lý Nhật Quang đến nay cũng có một số bài viết của một số tác giả như:

- Cuốn *Đại Việt sử kí toàn thư* (1998), của Ngô Sĩ Liên có chép: “Kỷ nhà Lý: Tân Tỵ, Càn Phù Hữu Đạo, năm thứ ba (1041), Tháng 11, xuống chiếu cho Uy Minh hầu Lý Nhật Quang làm tri châu Nghệ An” [16, tr.262]

- Cuốn *Khâm định Việt sử thông giám cương mục* (1998), chính biên, quyển 3, chép rằng: “Tân Tỵ năm thứ ba (1041), Càn Phù Hữu Đạo, tháng 11,

mùa đông, xuống chiếu cho Uy Minh hầu Lý Nhật Quang làm tri châu Nghệ An... Nhật Quang là con thứ tám của vua Lý Thái Tổ, khi nhận chức ở Nghệ An làm chính sự có ân huệ với dân . Đến lúc mất, người trong châu ấy lập đền thờ”. [29, tr.109]

- Cuốn *Đại Nam nhất thống chí* (tập 2), (1992), phần Nghệ An chí, mục “Đền miếu”, ghi: “Ở núi Quả Sơn, xã Bạch Đường, huyện Lương Sơn, Vương là con thứ tám của vua Lý Thái Tổ, tên là Lý Nhật Quang... Sau Vương dời phủ lỵ Nghệ An đến địa phương xã Bạch Đường rồi mất. Người địa phương tưởng nhớ lập đền thờ”. [27, tr.189]

- Cuốn *Việt Điện U Linh* của tác giả Lý Tế Xuyên ghi rằng: “Vương họ Lý tên Hoảng... năm Trung Hưng thứ nhất, ban hai chữ “Hiển Trung”, năm Trung Hưng thứ hai ban thêm hai chữ “Tá Thánh”, năm Hưng Long thứ 21, gia phong hai chữ “Phu Hựu”” [10, tr.54]

Bên cạnh nguồn tư liệu chính sử nêu trên, thì còn có các tư liệu thuộc nguồn thần phả, thần tích như: *Sự tích Quả Sơn linh từ* , NXb Nghệ An; *Truyện thuyết dân gian vùng Bạch Đường về cái chết và sự hiển thánh của Uy Minh Vương*, Nxb Nghệ An, cũng ghi chép nhiều thông tin quan trọng về Uy Minh Vương Lý Nhật Quang và đền Quả Sơn. [21, tr.3]

Trong hơn mười năm trở lại đây, Sở VH TT&DL tỉnh Nghệ An, Đảng bộ huyện Đô Lương, cùng nhân dân vùng Bạch Ngọc, đã không ngừng nghiên cứu và tiến hành các hoạt động xây dựng, tu tạo, nâng cấp đền Quả Sơn. Đồng thời với quá trình đó thì có các công trình khoa học nghiên cứu về đền Quả Sơn như sau: Năm 1998, Nxb Nghệ An phát hành cuốn sách *Đền Quả Sơn* dày 116 trang nêu khái quát về lịch sử, hoạt động văn hóa tâm linh của đền... Năm 2003, Trung tâm Khoa học xã hội và nhân văn Quốc gia, UBND tỉnh Nghệ An, đã xuất bản cuốn sách dày 285 trang, mang tên gọi *Uy Minh Vương - Lý Nhật Quang với Nghệ An*, Nxb Nghệ An. Đây là công trình khoa học có giá trị, có quy mô lớn, với sự góp công của nhiều Nhà sử học, Nhà văn

hóa cùng nghiên cứu, thảo luận về nhân vật lịch sử Uy Minh Vương Lý Nhật Quang và những vấn đề cần giải quyết, cần tiến hành đối với đền Quả Sơn.

Ở công trình mà tôi đang nghiên cứu, dựa trên sự tổng hợp, chất lọc, và đối chứng giữa các nguồn tư liệu sử để tiến hành đề tài của mình. Tôi hi vọng rằng đề tài này sẽ đem lại nhiều giá trị mới sau khi hoàn thành, đưa đền Quả Sơn xứng danh với tầm cỡ đích thực của nó.

3. Mục đích và nhiệm vụ nghiên cứu

3.1. Mục đích nghiên cứu

Nghiên cứu đền Quả Sơn trong hệ thống các di tích thờ Uy Minh Vương Lý Nhật Quang tại Nghệ An nhằm nêu bật lên giá trị văn hóa tâm linh của đền; làm rõ vai trò của nhân vật lịch sử Uy Minh Vương Lý Nhật Quang đối với đất nước nói chung và nhân dân xứ Nghệ nói riêng; tập trung làm rõ những nét tiêu biểu của lễ hội đền Quả Sơn trong đó có cuộc thi đua thuyền xuôi ngược dòng sông Lam rất độc đáo; xác định giá trị của lễ hội đền Quả Sơn và đề xuất giải pháp bảo tồn phát huy di sản văn hóa đền Quả Sơn trong giai đoạn hiện nay.

3.2. Nhiệm vụ nghiên cứu

- Nghiên cứu tổng quan về vùng đất và con người xã Bồi Sơn, huyện Đô Lương, tỉnh Nghệ An
- Quá trình hình thành và tồn tại của đền Quả Sơn từ khi khởi dựng cho đến nay.
- Khảo sát nghiên cứu lễ hội đền Quả Sơn; nghiên cứu giá trị của lễ hội, xu hướng biến đổi của lễ hội và các giải pháp bảo tồn và phát huy lễ hội đền Quả Sơn.

4. Đối tượng và phạm vi nghiên cứu

- Đối tượng nghiên cứu: lễ hội đền Quả Sơn tại xã Bồi Sơn, huyện Đô Lương, tỉnh Nghệ An.

- Phạm vi nghiên cứu: lễ hội đền Quả Sơn hiện nay, so sánh với lễ hội xưa để tìm ra những nét biến đổi trong lễ hội cũng như vai trò, tác động của nó đối với đời sống văn hoá cộng đồng hiện nay.

5. Phương pháp nghiên cứu

- Luận văn sử dụng phương pháp nghiên cứu liên ngành: Bảo tàng học, văn hóa học dân gian, xã hội học, lịch sử...)

- Ngoài ra luận văn còn sử dụng phương pháp điền dã, tham dự, quan sát, miêu tả, thống kê, so sánh, phân tích, tổng hợp và phỏng vấn nhân dân địa phương để thu thập thông tin.

6. Đóng góp của đề tài

Khóa luận tập trung nghiên cứu một cách có hệ thống, đầy đủ về lễ hội đền Quả Sơn nên sẽ có một số đóng góp sau:

- Nghiên cứu lễ hội đền Quả Sơn hiện nay, những giá trị cơ bản của lễ hội, đánh giá hiện trạng trong công tác quản lý, tổ chức lễ hội đền Quả Sơn. Từ đó đề xuất những phương pháp bảo tồn và phát huy lễ hội đền Quả Sơn trong giai đoạn hiện nay.

- Khóa luận đánh giá vị trí, vai trò của đền Quả Sơn trong hệ thống các di tích thờ Uy Minh Vương Lý Nhật Quang tại Nghệ An. Kết quả nghiên cứu của khóa luận góp thêm vào hệ thống tư liệu nghiên cứu về đền Quả Sơn.

7. Bố cục của khóa luận

Ngoài phần mở đầu, kết luận, danh mục tài liệu tham khảo và phụ lục, cấu trúc khóa luận gồm 3 chương:

Chương 1: Xã Bồi Sơn và đền Quả Sơn

Chương 2: Lễ hội đền Quả Sơn

Chương 3: Định hướng bảo tồn và phát huy lễ hội đền Quả Sơn trong giai đoạn hiện nay.

TÀI LIỆU THAM KHẢO

1. Bộ Văn hóa Thông tin, *Quy chế tổ chức lễ hội*, Ban hành theo Quyết định số 39/2001/QĐ ngày 23 tháng 8 năm 2001, Hà Nội
2. Dương Văn Sáu (2004), *Lễ hội Việt Nam trong sự phát triển du lịch*, Giáo trình dùng cho sinh viên các trường Đại học và Cao đẳng ngành Du lịch, H. Đại học Văn hóa.
3. Dương Văn Sáu (2008), *Di tích lịch sử - văn hóa và danh thắng Việt Nam*, Giáo trình dành cho sinh viên các trường Đại học và Cao đẳng ngành Du lịch, Nxb ĐHQG, Hà Nội.
4. Đảng ủy – Hội đồng nhân dân - Ủy ban nhân dân - Ủy ban mặt trận Tổ quốc xã Bôi Sơn (2015), *Lịch sử Đảng bộ và nhân dân Bôi Sơn (1030-2010)*, Nxb Nghệ An, Nghệ An.
5. Đảng ủy – Hội đồng nhân dân - Ủy ban nhân dân - Ủy ban mặt trận Tổ quốc huyện Đô Lương (2005), *Lịch sử Đảng bộ huyện Đô Lương (1930-1963)*, Nxb Nghệ An, Nghệ An.
6. Hoàng Hữu Yên (1998), *Đền Quả Sơn, sự tích – đền miếu, lễ hội*, Nxb. Nghệ An, Nghệ An.
7. Hoàng Lương, (2002), *Lễ hội truyền thống và tín ngưỡng dân gian của các dân tộc Việt Nam (các tỉnh phía Bắc)*, Nxb ĐHQG, Hà Nội.
8. Lê Trung Vũ (1992), *Lễ hội cổ truyền*, Nxb KHXH, Hà Nội.
9. Luật Di sản văn hoá năm 2001 được sửa đổi, bổ sung năm 2009, Nxb CTQG, Hà Nội.
10. Lý Tế Xuyên (1972), *Việt điện u linh*, Nxb. Văn học, Hà Nội.
11. Ninh Viết Giao (tập 1) (1993), *Truyện kể dân gian xứ Nghệ*, Nxb. Nghệ An, Nghệ An.

12. Ninh Viết Giao (2000), *Tục thờ thần và thần tích Nghệ An*, Sở Văn hóa Thông tin Nghệ An.
13. Ngô Đức Thịnh (1993), *Những giá trị văn hóa của lễ hội cổ truyền và nhu cầu của xã hội hiện đại*, NXb KHXH, Hà Nội.
14. Ngô Đức Thịnh (2001), *Về tín ngưỡng và lễ hội cổ truyền*, Nxb VHNT, Hà Nội.
15. Ngô Đức Thịnh (Chủ biên) (2001), *Tín ngưỡng và văn hóa tín ngưỡng*, Nxb KHXH, Hà Nội.
16. Ngô Sỹ Liên (1998), *Đại Việt sử ký toàn thư* (tập 1), Nxb KHXH, Hà Nội.
17. Ngô Thị Sĩ (1997), *Đại Việt sử kí tiền biên*, Nxb. Khoa học xã hội, Hà Nội.
18. Nguyễn Chí Bền, Trần Lâm Biền, Bùi Khởi Giang (2000), *Kho tàng lễ hội cổ truyền Việt Nam*, Nxb VHDT, Hà Nội.
19. Nguyễn Duy Hinh (1996), *Tín ngưỡng thành hoàng Việt Nam*, Nxb KHXH, Hà Nội.
20. Nguyễn Đăng Kiên (2010), “Lý Nhật Quang – hào hùng công trạng lúc sinh thời, còn mãi uy danh khi hiển thánh”, *Tạp chí Non nước*, (số 160), tr.13-14.
21. Nguyễn Đăng Kiên (2010), *Lễ hội đền Quả Sơn*, Khóa luận tốt nghiệp Đại học ngành cử nhân Văn học, Đại học Đà Nẵng.
22. Nguyễn Khánh Hưng (2005), *Xã hội học văn hóa*, Nxb ĐHQG Hà Nội.
23. Nguyễn Khắc Chấn (tháng 12, 2009), (dịch), *Quả Sơn từ linh thần sự tích*, Nxb Nghệ An, Nghệ An.
24. Nguyễn Văn Huyền (2006), *Góp phần nghiên cứu văn hóa Việt Nam*, Nxb KHXH, Hà Nội.

25. Phan Huy Chú (tập 1) (1960), *Lịch triều hiến chương loại chí*, Nxb Sử học, Hà Nội.
26. Phan Huy Chú (tập 3) (1961), *Lịch triều hiến chương loại chí*, Nxb Sử học, Hà Nội.
27. Quốc sử quán triều Nguyễn (1992), *Đại Nam nhất thống chí* (tập 2), Nxb Thuận Hóa, Tp. Huế.
28. Quốc sử quán triều Nguyễn (1992), *Đại Nam nhất thống chí* (quyển 26), Nxb Thuận Hóa, Tp. Huế.
29. Quốc sử quán triều Nguyễn (1998), *Khâm định Việt sử thông giám cương mục* (quyển 3), Nxb Giáo dục, Hà Nội.
30. Thanh Phương - Lê Trung Vũ (1995), *60 lễ hội truyền thống Việt Nam*, Nxb KHXH, Hà Nội.
31. Tuệ Nhã - Diệu Nguyệt (2010), *Tập tục và nghi lễ dân hương*, Nxb Thanh Hóa, Thanh Hóa.
32. Trịnh Thị Minh Đức - Nguyễn Đăng Duy (1993), *Bảo tồn di tích lịch sử văn hóa*, Nxb VH TT, Hà Nội.
33. Trương Thìn (1996), *Hội hè Việt Nam*, Nxb VHDT, Hà Nội.
34. Ủy ban phiên dịch sử liệu Việt Nam, Viện Đại học Huế (1961), *An Nam chí lược*, Nxb Thuận Hóa, Huế.
35. Viện Sử học và Ủy ban Nhân dân huyện Đô Lương (2003), *Uy Minh Vương Lý Nhật Quang với Nghệ An*, Nxb Hà Nội, Hà Nội.
36. Vũ Ngọc Khánh (chủ biên) (2009), *Từ điển Văn hóa Việt Nam*, Nxb VH TT, Hà Nội.